

IV. SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

TRZYDZIESTOLECIE PRACY NAUKOWEJ ZYGmunTA KONRADA NOWAKOWSKIEGO

Profesor doktor Zygmunt Konrad Nowakowski urodził się w Poznaniu w 1912 r. Ojciec jego, Kazimierz, był przez trzydzieści lat naczelnym chirurgiem szpitala Miejskiego w Poznaniu oraz profesorem chirurgii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu, a następnie Akademii Medycznej.

Z. K. Nowakowski uczęszczał do Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, a następnie na Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie studiował prawo (1930—1934) oraz początkowo także ekonomię (1930—1932). Po odbyciu służby wojskowej w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii w Włodzimierzu Wołyńskim (1934—1935) udał się do Berlina na uzupełniające studia prawnicze (1935—1936), gdzie m. in. napisał pracę pt. *Przejęcie długu według kodeksu zobowiązań*. Po jej opublikowaniu uzyskał stopień doktora prawa (1937) oraz Srebrny Medal Uniwersytetu Poznańskiego. Jako asystent U. P. wyjeżdża do Paryża i Strasburga (1937—1939) w celu zaznajomienia się z prawem cywilnym francuskim oraz napisania pracy habilitacyjnej. Z Francji wraca z pracą pt. *Odpowiedzialność za cudze czyny według kodeksu zobowiązań*. Wybuch wojny uniemożliwia jej publikację oraz wszczęcie przewodu habilitacyjnego na U. P.

W przerwach w uzupełniających studiach za granicą aplikuje w sądzie w Poznaniu i składa egzamin sędziowski.

Z początkiem wojny wraz z braćmi znalazł się w Poznańskiej Brygadzie Kawalerii jako podporucznik 7 dywizjonu artylerii konnej¹. Ranny w bitwie kutnowskiej pod Zbrożkową Wołą, obok zabitego tam dowódcy 15

Pułku Ułanów, płk Mikkego², zostaje przewieziony do szpitala w Kutnie, skąd daremnie próbuje przedostać się we wrześniu do Warszawy. W styczniu 1940 r. ucieka ze szpitala strzeżonego przez Niemców, a w końcu maja przedostaje się na Węgry i dalej do Jugosławii. Już w październiku tegoż roku znajduje się w wojsku polskim na Środkowym Wschodzie. Jako podporucznik Karpackiego Pułku Artylerii bierze udział we wszystkich działaniach Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich

Z. K. Nowakowski

¹ Z. Szacherski, *Wierni przysiędze*, Warszawa 1966, s. 114.

² Z. K. Nowakowski, *Wśród żołnierzy nad Bzurą we wrześniu 1939*, *Za i Przeciw* 1963, nr 47(348) s. 11 i s. 15. Abraham, *Wspomnienia wojenne znad Warty i Bzury*, Wojskowy Przegląd Historyczny 1967, kw. 1, s. 297.

a więc w Marsa Matruh, w Tobruku, pod Ȧromą, w Gazali oraz pod Mechili i ponownie pod Gazala, wyróżniając się szczególnie w bitwie pod Bardią³. Służbę w wojsku kończy jako porucznik artylerii odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* oraz dwukrotnie Krzyżem Walecznych.

Po przyjeździe do Wielkiej Brytanii (1944) rozpoczyna pracę na Polskim Wydziale Prawa Uniwersytetu Oxfordzkiego⁴. Tam, aż do powrotu do kraju, wykłada prawo cywilne obowiązujące na polskich ziemiach zachodnich oraz prowadzi ćwiczenia z tego przedmiotu. W Lincoln College studiuje także prawo angielskie. Otrzymuje propozycję stałej pracy naukowej w Anglii, lecz rezygnuje z tej oferty.

Jesienią 1946 r. wraca do kraju i z dniem 15 stycznia 1947 r. obejmuje kierownictwo II Katedry Prawa Cywilnego na Wydziale Prawno-Ekonomicznym U.P., wykładając prawo rzeczowe, spadkowe i rodzinne, a przejściowo także prawo angielskie i prawo ubezpieczeń majątkowych i osobowych. Tegoż roku Z. K. Nowakowski, ówczesny zastępca profesora, habilitował się z prawa cywilnego na podstawie pracy pt. *Odpowiedzialność za cudze czyny według kodeksu zobowiązań*. Zatwierdzenie habilitacji nastąpiło w późniejszym terminie⁵.

W 1956 r. uzyskuje tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1962 r. tytuł profesora zwyczajnego.

Z chwilą przekształcenia trzech katedr prawa cywilnego w jedną katedrę zespołową (1951) jej kierownictwo objął prof. dr Alfred Ohanowicz, po którego odejściu na emeryturę (1960) kierownictwo powierzono prof. dr Z. K. Nowakowskiemu. Katedra ta uległa reorganizacji, gdyż wyodrębniły się z niej dwie nowe — Katedra Prawa Gospodarczego (kierownik prof. dr Józef Górski) i Katedra Międzynarodowego Prawa Prywatnego i Cywilnego Porównawczego (kierownik prof. dr Witalis Ludwiczak).

Katedra kierowana przez prof. dr Z. K. Nowakowskiego zajmuje się pracą dydaktyczną i naukową z prawa cywilnego materialnego oraz rodzinnego i opiekuńczego⁶.

Prof. Z. K. Nowakowski rozwija ożywioną i wszechstronną działalność naukową, dydaktyczną i wychowawczą, kształcąc również młodsze kadry cywilistów, co przejawia się w jego udziale w przewodach doktorskich i habilitacyjnych.

W *Bibliografii pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1945—1964* widnieje pod nazwiskiem prof. dr Z. K. Nowakowskiego 96 pozycji. Obecnie jest ich ponad sto. Pomiędzy tymi pozycjami są prace pionierskie. Przykładowo można tu wyliczyć: *Odpowiedzialność za cudze czyny według kodeksu zobowiązań* (1948, ss. 275), *Prawo ubezpieczeń rzeczowych i osobowych* (1950, ss. 160), *Wpływ gospodarki wodnej na własność ziemi* (1957, ss. 124), *Umowa dostawy* (1960, ss. 431) oraz napisane wspólnie z profesorem dr Stefanem Buczkowskim *Prawo obrotu uspołecznionego* (1965, ss. 381)⁷. Prace te wywarły wielki wpływ na późniejsze opracowania innych autorów. Niektóre z nich były pisane przede wszystkim dla zaspokojenia pilnych potrzeb.

Profesor dr Z. K. Nowakowski jest członkiem różnych stowarzyszeń nauko-

³ S. Gliwicz, *Zdobycie Bardii*, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 1961, kw. 4, s. 250; S. Kopański, *Wspomnienie wojenne*, Londyn 1961, s. 207; M. Pruszyński, *W Tobruku, Narwiku i Moskicie*, Warszawa 1948, s. 112.

⁴ *Nauka polska na obczyźnie*, Londyn 1955, s. 57.

⁵ W 1952 r. pismem Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 15 lutego 1952 r. (nr D.U.-I-10C-16/52). W 1954 r. Z. K. Nowakowski otrzymał drugą nominację docenta uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla pracowników nauki z dnia 30 czerwca 1954 r. (nr C.K.-I-2a-97/54).

⁶ Z wyłączeniem obrotu uspołecznionego i międzynarodowego prawa prywatnego i cywilnego porównawczego.

⁷ Za podręcznik ten autorzy uzyskali zespołową nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego.

wych polskich oraz zagranicznych, w tym również członkiem „Société de législation comparée” w Paryżu⁸, „Lincoln College” i „Lincoln Society” Uniwersytetu Oxfordzkiego⁹. Jest także członkiem Kolegium Arbitrów Polskiej Izby Handlu Zagranicznego w Warszawie (od 1952 r.). W latach 1956—1961 pracował jako profesor Instytutu Nauk Prawnych PAN oraz był członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN. W latach 1956/57, 1957/58 oraz 1962/63 był członkiem senatu Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu.

W latach 1957—1961 prof. dr Z. K. Nowakowski pracuje w Sejmie jako poseł bezpartyjny, wybrany w Poznaniu. W Sejmie pełnił stale obowiązki zastępcy przewodniczącego Komisji Handlu Zagranicznego, członka Komisji Mandatowo-Regulaminowej, sekretarza Sekcji Polsko-Brytyjskiej Polskiej Grupy Unii Międzyparlamentarnej¹⁰ oraz członka Prezydium Wojewódzkiego Zespołu Poselskiego w Poznaniu. Pełnił funkcje przewodniczącego trzech podkomisji sejmowych, z których Podkomisja dla Międzynarodowych Targów Poznańskich prowadziła czteroletnią działalność. Był także zastępcą przewodniczącego sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu ustawy o radach narodowych (1957—1958), oraz członkiem pięcioosobowej podkomisji, która opracowała poważne zmiany projektu tejże ustawy¹¹. Brał także aktywny udział w posiedzeniach Podkomisji dla Sprawy Projektu Przepisów o Spółdzielniach Budownictwa Mieszkaniowego¹² oraz w innych komisjach w sprawach lokali mieszkalnych¹³. Był członkiem polskiej delegacji parlamentarnej, która w 1958 r. przebywała we Francji¹⁴, oraz delegatem na 47 Konferencję Unii Międzyparlamentarnej w Rio de Janeiro (1958 r.)¹⁵, współpracownikiem Komitetu Organizacyjnego 48 Konferencji Unii Międzyparlamentarnej w Warszawie (1959), wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Przyjaciół ONZ w Warszawie¹⁶ oraz członkiem byłej Rady Głównej Związku Oficerów Rezerwy przy Ministrze Obrony Narodowej.

Przemawiał 11 razy w Sejmie, składał interpelacje poselskie, przewodniczył obradom Komisji i podkomisji sejmowych. Był referentem budżetu Ministerstwa Handlu Zagranicznego na 1957 r., a ponadto planu rocznego i pięcioletniego tegoż ministerstwa. Uczestniczył także w zjeździe (w Finlandii) w sprawie „warunków sprzedaży” Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ¹⁷.

W pracy sejmowej zabiegał często o sprawy swego okręgu wyborczego — miasta Poznania¹⁸.

Od doktoratu Z. K. Nowakowskiego (1937) mija trzydzieści lat. Lata te były trudne, pracowite, owocne i ciekawe. Przebywał w 21 krajach na czterech konty-

⁸ Revue internationale de droit comparé, Paryż 1962, nr 1, s. 161.

⁹ Lincoln College Directory 1965, Oxford 1965, s. 53.

¹⁰ Rocznik Polityczny i Gospodarczy, Warszawa 1958, ss. 76, 82, 84 oraz *Spis posłów na Sejm*, Warszawa 1957, s. 56, 100, 104.

¹¹ Gazeta Poznańska z 27 stycznia 1958, nr 22.

¹² Co do jego poglądów w tych sprawach zob. Państwo i Prawo 1961, nr 7—8, ss. 233—247.

¹³ Por. *Sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia Sejmu PRL w dniach 28 i 29 maja 1957*, SS. 23—28 i 37—39.

¹⁴ *Francuskie spotkania*, Głos Wielkopolski z dnia 23 stycznia oraz 8, 12, 19 i 26 marca 1958 r.

¹⁵ *Union Interparlementaire, Compte rendu de la XLVII conférence tenue à Rio de Janeiro du 24 juillet au 1 août 1958*, Genewa 1958, ss. 912 i 1101 oraz *Notatnik brazylijski*, Głos Wielkopolski z dn. 11, 16, 20, 24 września i 1 października 1958.

¹⁶ Głos Wielkopolski z 24 października 1958 r.

¹⁷ Państwo i Prawo, 1960 nr 10 s. 660.

¹⁸ Por. np. *Sprawozdanie stenograficzne z 42 posiedzenia Sejmu PRL z dnia 20 grudnia 1959 r.*, s. 157—162.

mentach. Przyjaciele, współpracownicy i uczniowie życzą profesorowi Z. K. Nowakowskiemu, aby jego przyszłe lata były równie pełne powodzenia w pracy dla Polski i w życiu osobistym.

Bogdan Błażejczak

MINISTER HANDLU ZAGRANICZNEGO PRL
PROF. DR WITOLD TRĄMPCZYŃSKI DOKTOREM HONORIS CAUSA
UNIwersytetu IM. A. MICKIEWICZA W POZNANIU.

W dniu 19 grudnia 1966 r. odbyła się w Auli Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu uroczystość nadania najwyższego wyróżnienia uniwersyteckiego — doktoratu honoris causa — ministrowi handlu zagranicznego PRL i profesorowi zwyczajnemu Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie — Witoldowi Trąmpczyńskiemu.

W uroczystości udział wzięli pracownicy nauki Uniwersytetu A. Mickiewicza, goście z innych wyższych uczelni, przedstawiciele wojewódzkich i miejskich władz partyjnych i państwowych oraz młodzież akademicka.

Rektor Uniwersytetu prof. dr Cz. Łuczak po otwarciu uroczystości i powitaniu doktoranta oraz przybyłych na uroczystość gości poinformował, że tytuł doktora honoris causa nadany został ministrowi W. Trąmpczyńskiemu uchwałą Senatu Akademickiego w dn. 22 X 1965 r. z inicjatywy Rady Wydziału Prawa. Uchwałą Senatu zatwierdził minister szkolnictwa wyższego dnia 10 X 1966 r.

Dziekan Wydziału Prawa prof. dr Z. Radwański zwrócił uwagę, że jest to 38 doktorat honoris causa, jaki Senat Uniwersytetu im. A. Mickiewicza nadaje w czasie dotychczasowej swej historii. Dziekan podkreślił też, że choć tytuł doktora honoris causa nadawany jest nie tylko uczynom, lecz także osobom szczególnie zasłużonym na innych polach działalności społecznej, to w przypadku prof. W. Trąmpczyńskiego motywem wystąpienia Rady Wydziału Prawa z wnioskiem o nadanie tego odznaczenia jest przede wszystkim dorobek naukowy doktoranta, aczkolwiek nie można oczywiście pomijać i Jego działalności praktycznej. Minister W. Trąmpczyński to przede wszystkim uczony, choć także wybitny praktyk, który doskonale łączy działalność naukową z działalnością praktyczną w administracji państwowej, pełniąc kolejno funkcje na wielu odpowiedzialnych stanowiskach.

Uroczystej promocji prof. W. Trąmpczyńskiego dokonał prof. dr J. Zdzitowiecki.

W swoim przemówieniu promotor prof. dr Jan Zdzitowiecki omówił działalność naukową i praktyczną prof. W. Trąmpczyńskiego.

Prof. W. Trąmpczyński studiował na Uniwersytecie w Poznaniu, Wiedniu, Genewie, Harvard, Chicago oraz Berkeley. Czerpanie wiedzy z wielu źródeł — powiedział promotor — dało już wtedy prof. W. Trąmpczyńskiemu szeroki wgląd w te stosunki światowe, w których dziedzinie tak owocnie później będzie pracował na swoim obecnym stanowisku. Stopień doktora nauk ekonomicznych prof. W. Trąmpczyński uzyskał w 1937 r. na Uniwersytecie Poznańskim, stopień zaś docenta — w r. 1939 na tymże Uniwersytecie. Od r. 1934 był pracownikiem naukowym w Katedrze Ekonomii Politycznej. Pierwsze lata swej drogi naukowej — podkreślił mówca — prof. W. Trąmpczyński poświęcił gruntownemu zapoznaniu się z teorią ekonomii politycznej, w szczególności zajmował się zagadnieniem pojęcia kapitału oraz wyjaśnieniem procesu kapitalizacyjnego, a także rozległymi studiami z zakresu historii myśli ekonomicznej. Wynikiem tych studiów były dwie obszernie i wnikliwe monografie: *Pojęcie kapitału* i *Proces kapitalizacyjny*. W monografiach tych doktorant poddał ścisłej analizie różne poglądy na omawiany problem, przeprowadzając ich dociekliwą krytykę oraz wysuwając swoje w tym względzie opinie. Promotor zwrócił też uwagę, że zaznajomienie się prof.

W. Trąpczyńskiego z podstawową problematyką pojęć kształtujących podstawę ustrojów gospodarczych ówczesnie niemal wszystkich państw na świecie, a wielu i dziś — pozwala Mu jako ministrowi handlu zagranicznego na znacznie swobodniejsze poruszanie się w stosunkach międzynarodowych, niżby to było możliwe bez przebycia tak gruntownych studiów. Drugim zasadniczym nurtem, którym płynęły wczesne studia naukowe prof. W. Trąpczyńskiego — kontynuował promotor — była historia myśli ekonomicznej. Owocem ich było wiele recenzji i artykułów ogłoszonych w wydanej przed II wojną światową *Encyklopedii nauk politycznych*. Artykuły były zwięzłe i dawały nader zwartą i przejrzystą charakterystykę omawianych poglądów, świadczyły o doskonałym opanowaniu zagadnień oraz wysokiej umiejętności ich przedstawiania.

Po II wojnie światowej prof. W. Trąpczyński objął Katedrę Ekonomii Politycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wkrótce wszedł jednak w sferę praktycznego kształtowania naszego życia gospodarczego, piastując najpierw funkcję naczelnego dyrektora, a później prezesa Narodowego Banku Polskiego, oraz funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Finansów. Od roku 1956 do chwili obecnej prof. W. Trąpczyński kieruje Ministerstwem Handlu Zagranicznego. Mimo różnych funkcji w administracji państwowej prof. W. Trąpczyński nie zaniechał swej pracy naukowej i dydaktycznej. Od roku 1960 jest profesorem zwyczajnym w Katedrze Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Co roku ogłasza artykuły z zakresu kierowanej przez siebie dziedziny, początkowo bankowości, a później polityki handlowej, a także wygłasza wiele przemówień na te tematy i udziela wywiadów prasowych.

Ta szeroka wiedza teoretyczna — podkreślił promotor — którą prof. W. Trąpczyński tak doskonale zużytkowuje na polu praktycznego działania, pozwoliła Mu przyczynić się w dużym stopniu do rozwoju gospodarki narodowej i tak skutecznie służyć Polsce na trudnym terenie stosunków międzynarodowych.

W swym przemówieniu prof. W. Trąpczyński podziękował za nadanie Mu tak zaszczytnego odznaczenia. Nawiązał też do — omówionych przez promotora — swych zainteresowań naukowych i początków swej kariery naukowej na Uniwersytecie Poznańskim.

Doktorant powiedział, że w dziedzinie handlu zagranicznego jest wiele problemów, których teoretyczne rozwiązanie pozwoli w praktyce uniknąć wielu trudności. Mówca zwrócił uwagę przede wszystkim na zagadnienie rachunku ekonomicznego w handlu zagranicznym i problem współpracy gospodarczej wewnątrz obozu socjalistycznego w ramach RWPG. Wskazał też na trudności praktyczne w realizacji tej współpracy ze względu na brak opracowanych dotąd szerszych metod współpracy, a także na trudności, jakie napotykamy w handlu zagranicznym z krajami należącymi do innych wspólnot gospodarczych, w szczególności EWG i EFTA. Dlatego należy pogłębić i rozszerzyć współpracę wszystkich krajów należących do RWPG. Jednym z czynników, który umożliwi realizację tych zamierzeń, są rozległe teoretyczne badania naukowe nad tym zagadnieniem.

Rektor uniwersytetu prof. dr C. Łuczak zamknął część oficjalną uroczystości.

E. Wojciechowski

KAROL ADAMIECKI I JEGO PRAWA HARMONII (Wspomnienie w stuletnią rocznicę urodzin)

Minął właśnie wiek cały od chwili przyjścia na świat Karola Adamieckiego (1866—1933), uczonego wielce zasłużonego dla rozwoju nowoczesnej organizacji polskiego przedsiębiorstwa i czołowego naszego przedstawiciela klasycznej szkoły naukowej organizacji pracy.

Po ukończeniu szkoły średniej w Łodzi oraz w roku 1891 Instytutu Technologicznego w Leningradzie Adamiecki pracował do roku 1899 w Hucie Bankowej w Dąbrowie Górniczej, a do roku 1901 na stanowisku kierowniczym w walcowni Hartmana w Ługańsku. Następnie do roku 1906 Adamiecki przebywał w Rosji, pracując kolejno w zakładach hutniczych w Jekaterynosławiu oraz w zakładach hutniczych na Uralu.

Po powrocie w roku 1907 do kraju zajmował przez okres czterech lat stanowisko dyrektora Zakładów Ceramicznych w Korwinowie. W roku 1912 założył już jednak w Warszawie własne biuro techniczne i od tego czasu poświęcił się wyłącznie działalności naukowej, doradczej i popularyzacyjnej.

W okresie praktycznej działalności, zwłaszcza w latach służby w walcowniach blachy, Adamiecki prowadził badania dotyczące wytrzymałości blach walcowanych i rdzewienia blach dachowych oraz badania organizacyjno-ekonomiczne dotyczące procesu produkcji. Dzięki tym badaniom kierowane przez niego walcownie zostały zmodernizowane i zwiększyły znacznie wydajność pracy. Główna jednak zasługa Adamieckiego polega na opracowaniu prawie równocześnie z Fr. Taylorem naukowych zasad „harmonizacji pracy” w procesie produkcji, zwanych przez niego „prawami”, a dotyczących proporcji czynników produkcji (substytucji interczynnikowej) oraz czasu działania każdego z nich¹. Opracowując teoretyczny i rzeczowy model organizacji produkcji, Adamiecki jako jeden z pierwszych w Polsce posiłkował się metodą graficzną, opracowując słynne swoje harmonogramy, które znalazły zastosowanie nie tylko w przemyśle, ale także np. w działalności teatrów². Wielu naszych teoretyków naukowej organizacji pracy, takich jak P. Drzewiecki, S. Bieńkowski, E. Hauswald, J. Dmochowski, Z. Rytel, K. Gehring, R. Rygier, St. Biedrzycki, A. Rottert i inni, pozostawali pod wpływem twórczości Adamieckiego.

Ta jego pionierska twórczość naukowa przyniosła mu z czasem wielkie poważanie w świecie nauki i praktyki, złoty medal (*Plaque d'Or*) Międzynarodowego Komitetu Naukowej Organizacji oraz członkostwo Masarykowej Akademii Pracy w Pradze i Akademii Nauk Technicznych w Warszawie.

W roku 1919 został Adamiecki pracownikiem naukowym Politechniki Warszawskiej, gdzie objął najpierw Katedrę Technologii Mechanicznej, a od roku 1923 nowo utworzoną Katedrę Organizacji Pracy w Przemysle. Adamiecki położył też wielkie zasługi w zakresie popularyzacji zasad naukowej organizacji pracy oraz popularyzacji zagranicznej literatury organizacyjnej³. Dzięki jego inicjatywie powstał też w Warszawie w roku 1925 Instytut Organizacji i Kierownictwa, którego dyrektorem pozostał do końca życia. Instytut ten powstał prawie równocześnie z Międzynarodowym Komitetem Naukowej Organizacji w Brukseli, którego Adamiecki był wiceprezesem.

Pierwsze rozważania dotyczące „prawa harmonii” ogłosił Adamiecki już w roku

¹ Adamiecki uważany jest nawet niekiedy za poprzednika Fr. Taylora (porównaj Harmonizacja pracy, Warszawa 1948, s. 10). Przyjąć jednak należy, iż Adamiecki był w najlepszym razie współtwórcą klasycznych zasad naukowej organizacji pracy i że publikując swój dorobek naukowy, znał już koncepcje Fr. Taylora oraz jego działalność badawczą, zwłaszcza jaką ten prowadził od 1901 roku w Zakładach Tabor and Link-Bald Company. Można nawet przypuszczać, że pod wpływem opublikowanych przez Fr. Taylora w roku 1903 prac, a mianowicie *Shop Management* i *Scientific Management*. Adamiecki wygłosił w tymże roku na zebraniu Towarzystwa Technicznego w Jekaterynosławiu odczyt o „zasadach pracy zbiorowej”.

² Z. Rytel, *Teoretyczne podstawy organizacji*, Poznań 1947, s. 96.

³ Ujął on w jedną całość rozważania H. Chateliera o systemie Fr. Taylora i wydał w Polsce w formie książek pt. *Filozofia systemu Taylora*, Warszawa 1926 oraz *H. Chatelier jako nastapca Fr. W. Taylora*, Warszawa 1928.

1905, wnosząc szereg myśli i koncepcji nie znanych dotąd w teorii organizacji. W dalszych latach ukazała się seria jego artykułów, z których zwłaszcza rozważania dotyczące stosowania metod graficznych zasługują na uwagę⁴. Na całość kształtu teorii „harmonizacji pracy” Adamięckiego składają się głównie trzy pozycje, a mianowicie: *Nauka organizacji i jej rola w życiu gospodarczym* (rok wydania 1932), *O istocie naukowej organizacji* (rok wydania 1938) oraz wymieniona już *Harmonizacja pracy* (rok wydania 1948), stanowiąca trzon jego rozważań⁵.

Adamięcki uważał „naukę organizacji i kierownictwa”, a więc tym samym całą ekonomikę przedsiębiorstwa, za w całym tego słowa znaczeniu wiedzę ekonomiczną⁶. Kładąc większy niż klasycy naukowej organizacji pracy nacisk na zagadnienia ekonomiczne, był on jednak ich typowym przedstawicielem. Interesowały go bowiem wyłącznie prawie przemysłowe problemy organizacyjne i współzależność między fizjologicznymi właściwościami człowieka a środkami pracy. Zagadnienia właściwej proporcji czynników produkcji, ustalanie norm czasowych, analiza „taktu walcowni”, procesu produkcji, a nie ogólnego teoretycznego modelu organizacyjnego i równowagi organizacyjnej wypełniają jego dorobek naukowy.

Ocenę tego dorobku naukowego Adamięckiego zacząć wypada od stwierdzenia, że ani on ani Fr. Taylor, ani inni twórcy kierunku fizjologicznego w teorii organizacji nie byli pierwszymi autorami, którzy zajmowali się zagadnieniem proporcji czynników produkcji, zagadnieniem ich harmonizowania, mającego zasadnicze znaczenie dla podniesienia wydajności pracy. Pierwsze rozważania na ten temat (wprawdzie głównie w odniesieniu do zjawisk makroekonomicznych) znajdujemy już u przedstawicieli klasycznej teorii ekonomii politycznej, a zwłaszcza u A. R. Turgota, R. Malthusa i D. Ricarda. Istota prawa renty gruntowej tego ostatniego sprowadza się do tego, jak to w miarę zmiany proporcji między ilością gruntów wziętych pod uprawę a nakładem pracy zmienia się wielkość plonu. Tę tendencję wyraził już wcześniej A. R. Turgot w słynnym zdaniu, a mianowicie, że „nie można w żadnym razie przypuszczać, aby zdwojenie nakładów odpowiadało zdwojeniu plonów”. Uzupełnieniem prawa ludności, będącym podstawowym prawem klasyków ekonomii politycznej, jest właśnie to prawo zmniejszającej się wydajności, głoszące, że nakład większej ilości pracy w rolnictwie musi przynosić od pewnego miejsca mniej niż proporcjonalny wzrost produkcji rolnej, a więc spadek wydajności pracy. Prawo to pod nazwą „prawa przychodów” stanowi w nowoczesnej teorii produkcji charakterystykę całej działalności produkcyjnej, wskazując na ogólną tendencję zmian zachodzących między czynnikami produkcji a wielkością produkcji, a więc prawo to daje też ogólne ramy dla najszerzej obecnie rozwiniętej i najistotniejszej części ogólnej nauki o przedsiębiorstwie. Prawo to rozpada się na dwie części. Pierwsza zwie się prawem zmiennej proporcji (*law of variable proportions*) i dotyczy zmian wyników produkcji w wypadku zmiany tylko jednego czynnika produkcji. Druga nazywa się prawem zależności wydajności od wielkości przedsiębiorstw (*law of returns to scale of plant*) i dotyczy zmian wielkości produkcji w związku z proporcjonalną zmianą wszystkich czynników produkcji⁷. Prawo to uzasadnia też podział głównej części ekonomiki przedsiębiorstwa na dwa

⁴ Zwłaszcza dłuższy jego artykuł pt. *Metoda wykreślna organizowania pracy zbiorowej*, zamieszczony w numerach 17, 18, 19 i 20 Przeglądu Technicznego z 1909 roku zasługuje na szczególną uwagę.

⁵ Wydanie tej ostatniej pracy zaraz po wojnie zawdzięczamy prof. dr. Z. Zbichorskiemu, który zebrał pozycje dorobku naukowego uczonego i uzupełnił je swoimi uwagami (*Harmonizacja pracy*, Warszawa 1948). Niestety główny manuskrypt, zawierający „prawo harmonii”, napisany krótko przed śmiercią, zaginął w czasie ostatniej wojny.

⁶ K. Adamięcki, *Nauka organizacji i jej rola w życiu gospodarczym*, Warszawa 1932, s. 7.

⁷ J. Stigler, *The theory of price*, New York 1946, s. 116.

działy. Pierwszy z nich dotyczy właśnie zmiany proporcji czynników jako znanej drogi wprowadzenia postępu technicznego i zajmuje się głównie obliczaniem kosztów w związku z harmonizowaniem czynników produkcji, posiłkując się coraz obficiej metodami matematycznymi (programowanie liniowe), a drugi organizacji, czyli podziału pracy, jej specjalizacji (ogólne i szczegółowe zasady organizacji), „podrywającej” niejako działanie prawa przychodów⁸.

Karol Adamiecki reprezentował te wszystkie idee „harmonizowania robót złożonych” w sposób wysoce oryginalny i w oparciu o szczegółowe badania praktyczne, w czym leży jego główna zasługa. Sformułował on mianowicie cztery prawa organizacyjne: 1) prawo podziału pracy, 2) prawo wzrastającej produkcji, 3) prawo koncentracji oraz 4) prawo harmonii i określił je mianem „naczelných praw ekonomicznych”⁹. Prawo podziału pracy, głoszące konieczność oddzielania w procesie produkcji każdej czynności składowej i konieczność powierzania tych czynności „organom specjalnie do nich uzdolnionym lub przystosowanym” celem zwiększenia „wyniku użytecznego” stanowi po prostu analizę korzyści, jaką przynosi organizacja, czyli specjalistyczny podział pracy.

Drugie i trzecie prawo Adamieckiego, a mianowicie prawo wzrastającej produkcji i koncentracji stanowi niezwykle cenną z punktu widzenia naukowej organizacji pracy wykładnię obu części wyżej omówionego prawa przychodu. Głosi ono prawdę o nieekonomiczności „wkładów nowych elementów pracy i kapitału” poza „swą optymalną wielkość”, gdyż wtedy koszt przeciętny jednostki produktu nie zmniejsza się proporcjonalnie do tych nakładów. Prawo koncentracji głosi korzyści wynikające z zastosowania w procesie produkcji „jednego większego organu” zamiast dwóch lub więcej celem zmniejszenia nakładów pracy i środków wytwórczych.

Treść prawa harmonii stanowi niejako reasumpeję wyżej omówionych praw i wskazuje istniejące współzależności między wielkościami oraz prawidłowości ruchu. Rozpada się ono na dwie części, a mianowicie: a) prawo wzajemnego doboru organów, b) prawo harmonii działania organów. Porównując harmonię w procesie produkcji z harmonią muzyczną, Adamiecki dowodzi najpierw ogólnie, a następnie na przykładach działalności walcowni blachy, że dokładnie do siebie „dobrane współpracujące organy” i dokładnie ze sobą uzgodnione „czasy działania poszczególnych organów” dają w procesie działalności „lepszy skutek ekonomiczny”.

Przypisując zasadnicze znaczenie badaniu faktów, Adamiecki opisuje, w jaki to sposób dokonał potwierdzenia słuszności tego prawa na podstawie metodycznej obserwacji prowadzonych nad procesem produkcji, głównie w walcowniach blachy i drutu, które ze względu na swój dosyć nieskomplikowany proces produkcji uległy w naszych czasach już w wielu wypadkach pełnej automatyzacji¹⁰. Analiza przerw w pracy w procesie produkcji wskazała mu na potrzebę rozbijania procesu czynności na poszczególne elementy i mierzenia czasu wykonania każdego z nich. Rezultatem tych badań było ustalenie przeciętnego czasu pracy każdej czynności i opracowanie szczegółowych harmonogramów¹¹ oraz wniosek, że tego rodzaju ba-

⁸ Oczywiście pojęcie proporcji czynników produkcji i ich organizacji oznacza w praktyce jedną całość. Szczegółowe rozważania na ten temat zawiera moja praca *Istota i przedmiot nauki o przedsiębiorstwie*, Poznań 1949, s. 177—188. Prawo przychodów dotyczy głównie zmian organizacyjnych, a nie ilościowych relacji zachodzących w procesie produkcji (por. S. Kruszczyński, *Problem kształtowania się przychodów*, Poznań 1962 oraz O. Lange, *Ekonomia polityczna*, tom II, Warszawa 1966, s. 102.

⁹ Adamiecki K., *Harmonizacja pracy*, Warszawa 1948, s. 26.

¹⁰ Adamiecki prowadził także szczegółowe badania nad procesem produkcji pieców, suzarni i innych wyrobów.

¹¹ Harmonogramy te zostały zamieszczone w pracy: K. Adamiecki, *Harmonizacja pracy* Warszawa 1948, s. 32, 37, 46, 53 i 100.

dania wymagają metody graficznej, która stanowi „najlepszy sposób planowania”. Z kolei badania te doprowadziły Adamięckiego do oceny wykorzystywania maszyn i ich najlepszego zharmonizowania z człowiekiem (rola „taktu walcowni”). Można twierdzić, że te „prawa organizacyjne” zostały przez Adamięckiego i innych klasyków teorii organizacji „odkryte” bez znajomości zawartego w teorii ekonomii politycznej prawa przychodów, po prostu wskutek długotrwałych eksperymentów i obserwacji procesów produkcji i znajomości raczej ogólnych prawidłowości, o których mowa w naukach przyrodniczych i technicznych i do których tak chętnie nawiązywali przedstawiciele kierunku fizjologicznego w teorii organizacji¹². Jeśli jednak nawet przyjmemy, że znane było Adamięckiemu „prawo wzrastającej produkcji” w ujęciu przedstawicieli ekonomii politycznej, to nie umniejsza to w niczym wartości jego genialnych harmonogramów, które posunęły teorię organizacji istotnie naprzód i które ugruntowały przekonanie o wielkim marnotrawstwie, jakie wynika ze złego podziału pracy, braku koordynacji w „doborze organów”, wad konstrukcyjnych urządzeń i braku harmonijnego działania całego zespołu. Opracowania te, wykazujące tak rzadki u uczonych realizm życiowy, miały wielkie znaczenie dla racjonalnej organizacji procesów dynamicznych, gdyż w sposób krótki, szybki i ścisły wskazywały sposoby praktycznych rozwiązań organizacyjnych. Dały one -asumpt do późniejszych opracowań opartych na wzorach matematycznych i do wielu praktycznych rozwiązań.

Można także zarzucić Adamięckiemu, iż w swojej twórczości naukowej ulegał wpływowi Fr. W. Taylora, gdyż zbieżności obu są niezmiernie wielkie. Można jednak równie dobrze mówić o wzajemnym wpływie głównych pionierów naukowej organizacji pracy, skoro wydanie prac Adamięckiego jest prawie jednoczesne z wydaniem głównych prac Fr. Taylora i skoro te prace znane były także za granicą.

Jeśli się uwzględni, że prawie do końca ubiegłego wieku nie rozumiano w ogóle potrzeby istnienia teorii organizacji i możliwości rozwiązywania zagadnień organizacyjnych w sposób naukowy, to tym bardziej cenny wydaje się pełen świadomości społecznej dorobek naukowy K. Adamięckiego, zwłaszcza w kraju o niskim poziomie gospodarczym, w jakim znajdowała się ówczesna Polska. Adamięcki jako teoretyk posiadał umysł intuicyjny i logiczny, a zarazem wykazywał pełny realizm życiowy i ścisły związek z rzeczywistością. Twórczość jego przyczyniła się z czasem do częściowej przynajmniej realizacji celów wytkniętych sobie przez klasyków naukowej organizacji, a mianowicie do podniesienia wydajności pracy, skrócenia jej czasu oraz podniesienia zarobków robotników.

Formułując prawa harmonii, Adamięcki rozumiał w pełni znaczenie aspektów ekonomicznych i społecznych w działalności organizacyjnej. Wskazywał on na potrzebę ekonomicznego myślenia nie tylko dyrektorów przedsiębiorstw, ale także majstrów i robotników. Stawiał ostre zarzuty inżynierom, którzy zaopatrują przedsiębiorstwo w nadmiar maszyn i urządzeń, a nie liczą się z zasadami ekonomicznymi. Tę konieczność liczenia się z tymi zasadami nazwał koniecznością „nastawienia umysłów techników i inżynierów ku stronie ekonomicznej” maszyn i urządzeń¹³.

Nie będzie przesadą, jeśli ocenimy wniesione przez Karola Adamięckiego wartości na polu nauk organizacyjnych na równi z wartościami wniesionymi przez naszych największych uczonych na polu innych nauk społecznych i przyrodniczych. Nie będzie przesadą, jeśli uczonego tej miary uznamy za pioniera nowoczesnej myśli organizacyjnej, której zawdzięczamy postępującą przebudowę całej ekonomiki przedsiębiorstwa.

Antoni Skowroński

¹² Ibidem, s. 14 i 15.

¹³ K. Adamięcki, *Nauka organizacji i jej rola w życiu gospodarczym*, s. 7.

ŚWIATOWY KONGRES PRAWA UBEZPIECZENIOWEGO W HAMBURGU

W dniach 28 VII — 2 VIII 1966 r. odbył się w Hamburgu II Światowy Kongres Prawa Ubezpieczeniowego, zorganizowany przez zachodnioniemiecką sekcję Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Ubezpieczeniowego (Association Internationale de Droit des Assurances, w skrócie — A.I.D.A.) z jej przewodniczącym prof. dr Reimerem Schmidtem z Uniwersytetu Hamburgskiego.

A.I.D.A. została utworzona w 1960 r. z inicjatywy grona wybitnych prawników — ubezpieczeniowców, profesorów: André Bessona (Francja), Antigono Donatiego (Włochy), Jana Hellnera (Szwecja), A. Ehrenzweiga (USA) i in. Statutowym celem tego naukowego stowarzyszenia jest popieranie rozwoju międzynarodowej współpracy w zakresie prawa ubezpieczeniowego poprzez badanie ogólnej i regionalnej problematyki prawnej ubezpieczeń, zbieranie dokumentacji, prowadzenie prac prawnounifikacyjnych, projektowanie warunków ubezpieczeniowych, organizowanie kongresów, sympozjów i konsultacji, rozwijanie nauczania w dziedzinie ubezpieczeń oraz popularyzowanie i publikowanie osiągnięć naukowych z zakresu prawa ubezpieczeniowego. Członkami stowarzyszenia mogą być osoby fizyczne i prawne, zainteresowane w realizacji jego celów z uwagi na prowadzone przez siebie badania naukowe, pracę zawodową lub działalność w dziedzinie ubezpieczeń. Członkowie stowarzyszenia pochodzący z poszczególnych krajów tworzą 42 sekcje krajowe.

Począwszy od 1961 r., działa polska sekcja A.I.D.A., afiliowana do Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Uczestniczenie w pracach A.I.D.A. uznano za pożądane ze względu na istniejącą między krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi współpracę w dziedzinie ubezpieczeń i reasekuracji (zwłaszcza w zakresie ubezpieczania towarów w handlu zagranicznym), jak również z uwagi na potrzebę prowadzenia studiów prawnych porównawczych w zakresie prawa i praktyki ubezpieczeniowej, wymiany poglądów i doświadczeń oraz prezentowania na forum międzynarodowym koncepcji i osiągnięć socjalistycznego prawa ubezpieczeniowego. Wypada dodać, że przez szereg lat Polska była — obok Jugosławii — jedynym reprezentantem nauki socjalistycznego prawa ubezpieczeniowego na tym forum.

W II Światowym Kongresie Prawa Ubezpieczeniowego wzięło udział 600 przedstawicieli z 35 krajów. Sekcję polską reprezentowali: jej przewodniczący — prof. dr Witold Warkało z Uniwersytetu Warszawskiego, mgr Eugeniusz Kreid — dyrektor naczelny Państwowego Zakładu Ubezpieczeń oraz dr Waldemar Niemotko z Ministerstwa Handlu Zagranicznego. Na kilka miesięcy przed terminem Kongresu członkowie polskiej sekcji A.I.D.A. opracowali referaty krajowe i przesłali je głównym referentom, a prof. dr W. Warkało przygotował jeden z tematów plenarnych. Uczestnicy z Polski zabierali głos w dyskusji w toku trwania Kongresu, a ogólny wkład polskiej sekcji w działalność A.I.D.A. został wyraźnie wyróżniony.

Podczas Kongresu zostały wygłoszone następujące referaty generalne:

- *Ingerencja państwa w stosunku do zakładów ubezpieczeń, które znalazły się w trudnościach* (prof. dr Joaquin Garrigues, Hiszpania);
- *Ubezpieczenia oczekiwanej zysku lub utraty spodziewanych korzyści, ubezpieczenia w wartości nowej i w wartości uzgodnionej a zasada odszkodowania* (prof. dr Witold Warkało, Polska);
- *Środki ograniczające świadczenia ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej — sumy gwarancyjne, franszyza, koszty sądowe* (dr H. Shlomo Löwenberg, Izrael);
- *Wpływ zachowania się ubezpieczającego na zakres odpowiedzialności ubezpieczy-*

cielą — warranty, misrepresentation, zatajenie, niespełnienie powinności (prof. dr Reimer Schmidt, NRF);

- *Ubezpieczenia grupowe, a w szczególności życiowe* (Gordon W. Shaw, Anglia);
- *Klauzula od składu do składu w ubezpieczeniu cargo morskim* (Martin Rosen, USA).

Ponadto został wygłoszony referat *Energia jądrowa a prawo ubezpieczeń* (Am-brose B. Kelly, USA).

Na Uniwersytecie Hamburgskim odbyło się specjalne spotkanie poświęcone problematyce ubezpieczeń w krajach socjalistycznych, w toku którego podkreślono rolę A.I.D.A. jako dogodnego forum dla swobodnej wymiany myśli o charakterze prawnoporównawczym między przedstawicielami różnych krajów i systemów.

Niewątpliwym dorobkiem Kongresu było dokonanie przeglądu światowego stanu prawa ubezpieczeniowego w zakresie poruszonym w referatach oraz ukazanie tendencji jego rozwoju. Szczególny nacisk kładziono na potrzebę ujednoczenia pojęć prawnych w zakresie ubezpieczeń, nie negując zresztą potrzeby uwzględniania specyfiki poszczególnych krajów. Zebrani dowiedzieli się, że w szeregu krajów wydano leksykony prawnoubezpieczeniowe, niezbędne przy interpretacji międzynarodowych umów ubezpieczeniowych. W związku z odbywającym się Kongresem urządzono stoisko, na którym zaprezentowano bogatą literaturę z dziedziny prawa ubezpieczeniowego.

Zgodnie ze statutem odbyło się z okazji Kongresu zgromadzenie delegatów poszczególnych sekcji krajowych, które dokonało ponownie wyboru prof. dr Antigono Donatiego na stanowisko przewodniczącego A.I.D.A. Do rady prezydyjnej został ponownie wybrany prof. dr W. Warkało. Uchwalono odbycie III Światowego Kongresu Prawa Ubezpieczeniowego w 1970 r. w Paryżu. Padła sugestia, aby następny kolejny kongres przewidziany na 1974 r. odbył się w Polsce lub w jednym z krajów socjalistycznych, biorąc pod uwagę fakt, że obecni na Kongresie w Hamburgu przedstawiciele Czechosłowacji i Węgier dokonali również zgłoszenia swego członkostwa w A.I.D.A.

Całość przebiegu Kongresu została przedstawiona na stronicach 915—932 numeru 16/1906 czasopisma fachowego „Versicherungs Wirtschaft” oraz omówiona w czasopismach ubezpieczeniowych szeregu krajów.

Waldemar Niemołko

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI KATEDR PRAWA PRACY W KOŁOBRZEGU

W dniach 2—5 VI 1966 r. odbyła się w Kołobrzegu druga konferencja pracowników katedr prawa pracy, zorganizowana przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Katedrę Prawa Pracy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W obradach konferencji uczestniczyli także przedstawiciele Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Instytutu Nauk Prawnych PAN, Instytutu Pracy i Centralnego Instytutu Ochrony Pracy.

W drugim dniu konferencji uczestniczył zastępca przewodniczącego Komitetu Pracy i Płac, minister Józef Kofman.

Przedmiotem obrad były zagadnienia nauczania prawa pracy i planów badawczych w tym zakresie oraz problematyka związana z porządkowaniem i kodyfikacją prawa pracy.

Podstawę do dyskusji na te tematy stanowiły referaty:

- 1) *Plan badań naukowych* — prof. dr W. Jaśkiewicz

2) *Prowadzenie prac magisterskich i dyplomowych z prawa pracy* — doc. dr Cz. Jackowiak

3) *Zagadnienia uporządkowania i kodyfikacji polskiego prawa pracy* — doc. dr Z. Salwa — prof, dr W. Szubert i prof, dr M. Świąćicki

4) *Program nauczania prawa pracy* — prof, dr W. Jaśkiewicz.

Dyskusja nad projektem 5-letniego planu badań naukowych na lata 1966—1970 wykazała zgodne stanowisko co do pewnych zasadniczych mankamentów planu. Przede wszystkim wskazano na brak w projekcie zamierzeń naukowych ośrodków pozauniwersyteckich: IP, CIOP, I NP PAN. Fakt ten w poważnym stopniu utrudnia koordynację badań naukowych, stwarza niebezpieczeństwo dublowania wysiłków badawczych, co z kolei nie przyczynia się do przyspieszenia prac związanych z kodyfikacją prawa pracy. Podkreślano także ujemne skutki pominięcia w projekcie szeregu problemów i zagadnień o dużej doniosłości społecznej, wymagających pogłębionych badań w celu przygotowania prac nad uporządkowaniem i kodyfikacją prawa pracy.

Zwrócono uwagę na niejednorodność kryteriów stosowanych przez poszczególne katedry przy zgłaszaniu pozycji do planu, wskutek czego obok opracowań monograficznych, rozpraw habilitacyjnych, doktorskich, podręczników, skryptów znajdują się w planie prace popularyzatorskie. Z drugiej jednak strony podkreślano pozytywne wartości projektu, przejawiające się w tendencji do syntetycznego ujmowania wyników badań naukowych w opracowaniach o charakterze monograficznym, w zaniechaniu badań nad problemami w zasadzie już opracowanymi, w pewnym ukierunkowaniu i specjalizacji tematycznej zaplanowanych badań poszczególnych ośrodków naukowych.

Z uwagi jednak na wymienione uprzednio mankamenty projektu badań naukowych wysunięto odpowiednie postulaty zmierzające do udoskonalenia planowania zamierzeń naukowych poszczególnych placówek, przy czym szczególnie akcentowano konieczność koordynacji planów poszczególnych ośrodków (także w zakresie opracowywania projektów planów jednorocznych albo dwuletnich), uszeregowania pozycji zgłaszanych do planu w trzech odrębnych grupach: prac naukowo-badawczych podstawowych, dysertacji habilitacyjnych i doktorskich oraz podręczników i skryptów.

Dyskusja nad тезami referatu doc. Cz. Jackowiaka na temat prowadzenia prac magisterskich i dyplomowych dotyczyła głównie następujących problemów: techniki prowadzenia seminariów i przygotowywania prac (referent zwrócił uwagę na ścisły związek obu zagadnień; metodę pisania prac, która determinuje technikę prowadzenia zajęć), kryterium doboru tematów prac magisterskich i dyplomowych, sposobu kierowania pracami magisterskimi.

Ujawniła się w dyskusji zgodność poglądów, że istniejące cztery kierunki studiów (studia stacjonarne, studia dla pracujących, zaoczne studia administracyjne, studia administracyjne) umożliwiają stosowne zróżnicowanie metod badawczych, w tym empirycznych, na każdym z nich.

W pracach magisterskich na studiach prawniczych metoda dogmatyczna, we właściwym rozumieniu, przy wykorzystaniu literatury przedmiotu i orzecznictwa może dominować. W granicach możliwości i celowości powinna ona być wsparta o metodę empiryczną i w tym celu należy wykorzystywać na studiach stacjonarnych praktyki dyplomowe. Większe możliwości stosowania metod empirycznych występują na studiach typu zaocznego, a zwłaszcza na studium administracyjnym.

Celowe jest ujmowanie tematów prac seminaryjnych w grupy tematyczne. Pewne różnice stanowisk zaznaczyły się w kwestii stopnia szczegółowości i trudności tematu, jak i dostosowania tematu do pracy zawodowej studenta oraz przydatności tematu pracy magisterskiej czy dyplomowej dla pracy naukowej katedry.

Podkreślano potrzebę ciągłego kontrolowania pracy studenta, wdrażania go do swartego ujmowania problemów, a unikania sloganowości.

Uznano, że prace magisterskie i dyplomowe są konieczne i celowe dla właściwej oceny zdobytych przez studenta umiejętności stosowania przepisów prawa z uwzględnieniem ich uwarunkowania społecznego i ekonomicznego. Postulowano przy tym konieczność ilustrowania dokonanych analiz materiałami faktograficznymi.

Drugi dzień konferencji w całości poświęcony był dyskusji nad tezami¹ referatu doc. Z. Salwy, prof. M. Świąckiego i prof. W. Szuberta dotyczącymi zagadnień uporządkowania kodyfikacji polskiego prawa pracy.

Zarysowała się zgodność poglądów dyskutantów z głównymi kierunkami rozwiązań legistycznych, przedstawionych przez autorów referatu, jednak co do szczegółowych kwestii z tym związanych, konieczna jest dalsza wszechstronna dyskusja naukowa.

Dyskusja skupiała się przede wszystkim na problemach dotyczących zakresu przedmiotowego i przedmiotowego prawa pracy i kodeksu pracy, uniformizacji i dyferencjacji prawa pracy, podstawowych zasad prawa pracy, stosunku prawa pracy do prawa cywilnego. W poszukiwaniu właściwego rozstrzygnięcia pierwszego z wymienionych zagadnień uznano za słuszną tezę referatu o objęciu przez przyszły kodeks pracy także pracowników państwowych oraz członków spółdzielni pracy z tym, że uzasadnione odrębności w ich sytuacji prawnej powinny być uregulowane w ustawach szczególnych. W kodeksie pracy winny być zamieszczone zasady ogólne odnoszące się do wszystkich stosunków pracy.

W dyskusji nad problemami uniformizacji i dyferencjacji sytuacji prawnej pracowników podkreślono, że dotychczasowy podział na pracowników fizycznych i umysłowych to podział anachroniczny, opierający się nadto na kryteriach tradycyjnych i nieracjonalnych. Dążyć więc należy do ujednoczenia sytuacji prawnej wszystkich pracowników, a jej dyferencjację uznać jako dopuszczalną tylko w zakresie niezbędnym i usprawiedliwionym takimi racjonalnymi przesłankami, jak np.: płeć, wiek, charakter wykonywanych czynności czy zajmowane stanowisko, warunki pracy. Na przeszkodzie realizacji tego słusznego postulatu staje zasada praw nabytych. Posunięcia legistyczne w tym zakresie winny być poprzedzone dokładnymi analizami.

Zagadnieniami kontrowersyjnymi okazały się pojęcie i katalog zasad prawa pracy oraz potrzeba zamieszczenia ich w kodeksie prawa pracy. Uznano, że zasady te wynikać powinny nie tylko z konstytucji, lecz także z przepisów prawa pracy. Złożoność problematyki zasad prawa pracy nie może być powodem rezygnacji z ustalenia ich katalogu.

Z problemem zakresu przyszłego kodeksu pracy wiąże się zagadnienie stosunku prawa pracy do prawa cywilnego. Wypowiedziano m. in. pogląd, że prawo pracy jest w pełni samodzielnym działem systemu prawnego, stąd kodeks pracy powinien być aktem prawnym w pełni autonomicznym, posiadającym własną część ogólną, choćby zawarte w niej przepisy były tej samej treści co przepisy części ogólnej kodeksu cywilnego. Ewentualne odesłanie do przepisów prawa cywilnego czy prawa administracyjnego winno być wyraźne i mieć charakter wyjątku. Pogląd przeciwny podkreśla jedność systemu prawnego i zachodzące w nim wzajemne powiązanie między poszczególnymi działami, z czego wynika, że można mówić tylko o względnej autonomiczności prawa pracy, stąd nie byłoby celowym posunięciem ustawodawcy umieszczanie w kodeksie pracy przepisów znajdujących się już w innych aktach normatywnych, a dotyczących tego samego przedmiotu regulacji.

¹ Tezy referatu — patrz: *Studia i Materiały Instytutu Pracy*, 1966, z. 21.

Zdaniem wszystkich uczestników konferencji, dalsza analiza tych problemów, oparta o szerszą niż dotychczas współpracę między katedrami prawa pracy wyższych uczelni a INP PAN, IP, CIOP przyczyni się niewątpliwie do przyspieszenia prac związanych z uporządkowaniem, systematyzacją, a następnie kodyfikacją prawa pracy. Niemale znaczenie dla osiągnięcia tego celu będzie miało przeprowadzenie na obecnym etapie zaawansowania tych prac rozwiązań wyjściowych polegających na porządkowaniu i regulacji tych zagadnień, które już do tego dojrzały.

W trzecim dniu konferencji dyskusje toczyły się nad przedłożonym przez prof. W. Jaśkiewicza projektem programu nauczania prawa pracy. Konieczność dokonania zmian w dotychczasowym programie spowodowana jest reformą studiów prawniczych, która w zakresie prawa pracy przyniosła wprawdzie niewielkie ograniczenie godzin wykładowych, ale dość znacznie powiększyła ilość godzin ćwiczeń. Takie ujęcie programu implikuje konieczność położenia większego nacisku na prawidłowy przebieg ćwiczeń. Wymaga to z jednej strony odpowiedniego przygotowania się studenta, a z drugiej — należytego przygotowania kadr asystenckich do prowadzenia ćwiczeń. Realizowanie tych zamierzeń utrudnia brak odpowiednich pomocy naukowych. Wysunięto postulat pod adresem Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, aby zleciło PWN publikacje obejmujące wybrane teksty prawa pracy, tym bardziej że na tego rodzaju opracowania istnieje zapotrzebowanie nie tylko na uczelni, lecz także wśród szerokich kręgów społeczeństwa.

Stwierdzono, że tak żywotne wobec reformy studiów prawniczych zagadnienie, jak metodyka prowadzenia ćwiczeń i opracowanie odpowiednich pomocy naukowych dla studentów wymagają przedyskutowania na najbliższym zjeździe pracowników katedr prawa pracy.

Mirosława Paterka

PRZEWÓD HABILITACYJNY DRA WAĆŁAWA RADKIEWICZA

W dniu 29 czerwca 1966 r. Rada Wydziału Ogólno-Ekonomicznego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu przeprowadziła kolokwium habilitacyjne, a następnie nadała drowi Waćławowi Radkiewiczowi, kierownikowi Zakładu Ekonomii Politycznej przy Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu, stopień naukowy docenta nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii politycznej. Decyzja ta została następnie 26 września 1966 r. zatwierdzona przez Ministra Szkolnictwa Wyższego. Podstawę uzyskania stopnia docenta stanowiła rozprawa pt. *Rolnictwo w gospodarce Niemiec Zachodnich*, opublikowana w 1966 r. przez Instytut Zachodni w Poznaniu.

Praca ta stanowi próbę analizy ekonomicznej sytuacji rolnictwa we współczesnym rozwiniętym kapitalizmie, dokonaną na przykładzie jednego z głównych państw zachodnioeuropejskich. Przeprowadzone badania dotyczą w szczególności problematyki rynku rolniczego, zjawiska tzw. braku parytetu dochodów, a jednocześnie przesłanek i konsekwencji przemian, jakie dokonały się po II wojnie światowej w rolniczych siłach wytwórczych Niemiec Zachodnich.

Doc. dr W. Radkiewicz urodził się 17 lipca 1925 r. we wsi Wielka Bałwan, pow. Nieśwież (ZSRR). Studia wyższe ukończył w 1950 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, uzyskując tytuł magistra nauk ekonomiczno-politycznych. Stopień doktora nauk prawnych uzyskał w 1961 r. na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu na podstawie rozprawy *Dzieje Zakładów H. Cegielski (1846—1960), Studium ekonomiczno-historyczne*. W charakterze pracownika nauki był zatrudniony od 1950 r. kolejno na Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu, Uniwersytecie Poznańskim i Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu.

Komisja przewodu habilitacyjnego powołana została 9 lutego 1966 r. w składzie: prof. dr Felicjan Dembiński (WSR w Poznaniu), prof. dr Seweryn Kruszczyński (WSE w Poznaniu) i prof. dr Zbigniew Zakrzewski (WSE w Poznaniu). Komisja ta rozpatrzyła wniosek i dorobek kandydata, a następnie 23 marca przedstawiła wniosek o wszczęcie przewodu habilitacyjnego i powołanie recenzentów. Na tej podstawie Rada Wydziału powołała na recenzentów pracy habilitacyjnej i całokształtu dorobku naukowego: prof. dra S. Kruszczyńskiego (planowanie i polityka ekonomiczna), prof. dra M. Pohorillego (ekonomia polityczna) i prof. dra Z. Zakrzewskiego (ekonomika handlu).

Recenzenci w swych opiniach stwierdzili, iż celem poznawczym rozprawy było wykrycie i sprecyzowanie głównych tendencji prawidłowości charakteryzujących rozwój rolnictwa w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej. Wzrost naukowy pracy polega, zdaniem ich, na wyprowadzeniu uogólnień z teoretycznej analizy dotyczącej ekonomicznego położenia rolnictwa w NRF. Jednocześnie rozprawa posiada znaczenie praktyczne, gdyż stanowi ona podstawę do porównania stosunków ekonomicznych istniejących w rolnictwie rozwiniętych gospodarzo krajów zachodnioeuropejskich, co z kolei może dostarczać pewnych elementów dla polityki gospodarczej w Polsce. Wkład pracy do rozwoju ekonomii politycznej kapitalizmu polega na tym, iż jest ona próbą syntezy całokształtu warunków ekonomicznych oddziałujących na rolnictwo jednego z najbardziej rozwiniętych krajów zachodniej Europy.

Praca została oparta głównie na publikacjach zachodniemieckich, w tym również w szerokim zakresie na wydawnictwach statystycznych, a także innych pracach autorów zachodnich. Wykorzystana została także odpowiednia literatura naukowa polska i innych krajów socjalistycznych. Wartość metodologiczna rozprawy, jak stwierdzili recenzenci, polega na przeprowadzeniu analizy empirycznej w oparciu o sumiennie zgromadzony i zweryfikowany materiał statystyczny. Wzrost metodologiczny wyraża się ponadto w tym, iż dokonana została w pracy konfrontacja modelu funkcjonowania gospodarki współczesnego kapitalizmu z konkretnymi warunkami istniejącymi w rolnictwie Niemiec Zachodnich. Recenzenci zwrócili ponadto uwagę, iż rozprawa odznacza się przejrzystym układem, została napisana poprawnym językiem w sposób jasny i logiczny.

Przedstawione recenzje stanowiły podstawę do podjęcia uchwały przez Radę Wydziału Ogólno-Ekonomicznego WSE w Poznaniu 3 czerwca 1966 r. o przeprowadzeniu kolokwium habilitacyjnego.

W trakcie kolokwium podniesiony został szereg kwestii, do których ustosunkował się następnie habilitant. Pytania te dotyczyły w szczególności następujących problemów.

Prof. dr S. Kruszczyński wysunął trzy zagadnienia:

- 1) Jakie przesłanki metodologiczne zadecydowały o tym, iż punktem wyjścia rozprawy była analiza rynku rolnego;
- 2) Jak należy tłumaczyć wzrost ceny ziemi, a jednocześnie utrzymujący się i upośledzający rolnictwo brak parytetu dochodów;
- 3) Rozbieżności polityki agrarnej we Francji i w NRF na tle kontrowersji towarzyszących powstawaniu Wspólnego Rynku.

Doc. dr J. Liczkowski wysunął również trzy problemy:

- 1) Czy jest uzasadnione przeciwstawianie pojęcia intensyfikacji — mechanizacji;
- 2) Jaka jest zależność między stopniem intensywności a wielkością gospodarstw w NRF;
- 3) Jakie są tendencje rozwoju wspólne dla rolnictwa NRF i innych krajów zachodniej Europy.

Prof. dr Z. Zakrzewski zwrócił uwagę na zagadnienie skuteczności interwencjonizmu rolnego w Niemczech Zachodnich.

Prof. dr J. Wierzbicki mówił o:

1) zróżnicowaniu polityki agrarnej w NRF w odniesieniu do gospodarstw małych i dużych;

2) roli banków w polityce rolnej rządu zachodnioniemieckiego;

3) zróżnicowaniu kredytu państwowego w zależności od wielkości gospodarstw.
Doc.,dr W. Wilczyński mówił o: aspektach przestrzennych przy analizie ekonomicznej sytuacji rolnictwa w NRF, a doc. dr S. Borowski o zjawisku „nożyc cen” w gospodarce Niemiec Zachodnich po II wojnie światowej.

Janusz Tereszyński